

ROZHOVOR / INTERVIEW

• • •

KAM SME SA TO AŽ DOSTALI

Rozhovor o archeológii v Československu
v 60. – 70. rokoch 20. storočia
s Evženom Neustupným

Otázky kládol Martin Bača

Prof. PhDr. Evžen Neustupný, CSc, je bez pochyb jedným z najvýznamnejších českých archeológov minulého storočia. Priekopník teoretickej archeológie v Československu, ktorého slávna esej „Witber archaeology“ vybrala zdieľanú prvú cenu časopisu Antiquity v roku 1971. Jediný marxistický archeológ v Československu musel za komunistického režimu znášať viaceré príkoria. O nich ako aj o tom, aké boli celkovo podmienky v archeológii v uvoľnených 60. rokoch 20. storočia sme sa rozprávali v Prabe, 14. 5. 2018. Rozhovor vznikol pri príležitosti 50. výročia Pražskej jari.

Bača: Ako veľmi sa podľa Vás, pán profesor, zmenila archeológia od 60. rokov?

Neustupný: Myslím, že sa zmenila radikálne. Aj u nás.

Bača: Korešponduje súčasná metodológia v archeológii s Vašou predstavou, ako by sa archeológia mala robiť?

Neustupný: Myslím, že áno. Moja metodológia potrebuje v niektorých bodoch upraviť, pretože som sa medzitým zaoberal teóriou, ktorá má priamy vplyv na metodológiu. Sú tam niektoré veci, ktoré sa zmenili, ale nie je ich mnoho. Takže to stále platí.

Bača: Vidíte samého seba ako pokračovateľa procesuálnej archeológie?

Neustupný: Nie. Od vzniku procesuálnej archeológie ubehlo mnoho rokov a nemohlo to všetko zostať rovnaké. V teórii došlo k veľkým zmenám. Procesualizmus kladie hlavný dôraz na pôsobenie okolitého prostredia na človeka, zatiaľ čo dnes hovorím, že hlavná otázka je: Ako pôsobí človek na okolité prostredie?

Bača: Vráťme sa niekde na začiatok vašej cesty k archeológii. Zaujala ma epizóda spomínaná vo Vašom nekrológu Antónovi Točíkovi. Poznali ste ho dobre?

Neustupný: Nepovedal by som, že dobre, ale veľmi pozitívne som ho hodnotil.

Bača: Napriek tomu, že to bol tradičný kultúrnohistorický, veľmi konzervatívny archeológ?

Neustupný: Bol, ale pre slovenskú archeológiu urobil veľmi veľa. Spôsobil, že slovenská archeológia sa stala jednou z popredných spoločenských vied na Slovensku. Prostredníctvom archeológie vyzdvihol slovenský národ, keď to vezmeme tak vznešene, medzi predné národy Európy. Je to jeho veľká zásluha a myslím, že Slováci to nevedia.

Bača: Ja ho osobne tiež takto vnímam. Eisnera vnímam ako toho, kto založil archeológiu na Slovensku, ale až Točík bol ten, ktorý jej dal systematickú podobu. Ten, ktorý ju viedol, usmerňoval.

Neustupný: Áno, síce bol kultúrny historik, ktorý bol ovplyvnený štúdiom v Nemecku, ale zostalo v ňom veľa prirodzeného. Bol tiež úžasne demokratický. Spomínam si, ako som bol raz svedkom toho, ako mu Viera Pavúková nadávala, hádala sa s ním, ale takým spôsobom, ktorý by som povedal, že bol až neslušný a on ju za to nevyhodil. Toto by bolo v Čechách vylúčené.

Bača: Pre Vás ako českého archeológa bolo veľmi prekvapivé, že si ľudia na Slovensku takto dovoľujú voči Točíkovi a on ich vypočul a ešte s nimi o tom komunikoval?

Neustupný: Áno.

Bača: V nekrológu ste písali, že po tom ako ste so svojim otcom napísali knihu *Pravěké dějiny Československa*, Vám hrozili konzekvence v zmysle, že chceli ukončiť Vašu profesionálnu kariéru. Bolo to kvôli tomu, že sa kniha vymykala tradičnému chápaniu dejinného vývoja?

Neustupný: Nebolo to z dôvodu obsahu. Ten ich nezaujímal, chceli ma vyhodit' z toho dôvodu, že som bol iný ako oni.

Bača: Iný, čo sa týka prístupu k archeológii alebo celkového myslenia?

Neustupný: Vo všetkom. Vtedy bolo rozhodujúce to, že zorganizovaný všeobecný protest proti mne odriekli moravskí archeológovia na čele s Poulíkom a takisto Točík. Točík mal silnú pozíciu na AÚ SAV, takže čo povedal, to platilo.

Bača: Fungovala autonómne slovenská, moravská a česká archeológia, čo sa týka organizačných útvarov?

Neustupný: Moravská do značnej miery nie. Pôsobil tam Poulík, ktorý poslúchal Böhma. Ten to veľmi neriadil, ale dozeral, aby sa tam nedialo niečo nemravného.

Bača: Bol Böhme naozaj taký presvedčený komunista?

Neustupný: Böhme bol jednoducho karierista, oportunista. Samozrejme, že nebol presvedčený komunista. On to ani nepoznal.

Bača: On napísal prvý článok o materializme v archeológii.

Neustupný: Áno, ale bolo to bezobsažné, iba formálne. Teraz som práve posudzoval prácu študentky z Plzne, ktorá práve tento článok pekne rozobrala, ako tam v podstate nič nie je. Böhme sa ale týmto článkom angažoval pre komunizmus. Pred druhou svetovou vojnou bol dobrý archeológ. Počas vojny to neviem samostatne hodnotiť. Je známe, že za Heydrich sľuboval vernosť, aj keď samozrejme nemohol nič iného robiť.

Bača: Tuším, že bol aj na nútených prácach v Nemeckej ríši, však?

Neustupný: Bol tzv. totálne nasadený. Ale či niekedy skutočne bol, to neviem. Mal s Nemcami dobré vzťahy, preto to mohlo byť len na papieri.

Bača: V druhej polovici 60. rokov bola teda uvoľnenejšia atmosféra?

Neustupný: Áno.

Bača: Svoj vlastný prístup k archeológii ste si systematizovali predpokladám pri písaní vašej dizertačnej práce?

Neustupný: Áno.

Bača: Kto bol Váš školiteľ?

Neustupný: Nepamätám si nikoho takého, myslím, že to bol Filip. Malo by to tam byť napísané. Pozriem sa na to.

Bača: Ako Váš školiteľ pozeral na Vašu prácu, resp. ako potom prebehla oponentúra. Predsa len, vybočili ste od marxistickej dogmy a priniesli ste veľmi originálny až unikátny pohľad, modifikovali ste marxistickú archeológiu. Stojím si za tým, že keby ste ju publikovali v anglickom jazyku, stala by sa vaša práca veľmi slávnou. Je to škoda.

Neustupný: To ale nešlo. Keď som kandidatúru dopísal, postúpil som ju Böhmovi, ktorý bol v tej dobe ešte riaditeľom ústavu. Ten, aj po mojom urgovaní povedal, že sa k tomu ešte stále nedostal. Toto mi potom povedal ešte dvakrát, preto som to už prestal sledovať. Böhme potom umrel, a keď likvidovali jeho kanceláriu, prácu mi vrátili. Jeden z oponentov pri obhajobách bol Kalousek, ktorý si zrejme prácu prečítal (inak to nikto normálne nečítal) a videl, že sa tam diskutuje o veciach, ktoré by mohli byť nebezpečné. Aby za to nemusel ručiť, odmietol mi dať posudok. Nedostal by som preto kandidatúru, preto som ho "ukecal" a on nakoniec súhlasil, že mi posudok napíše. Jeho posledná obrana bola, že nevie písať na stroji. Povedal som mu, že nevádi, napíšem to sám a on mi to nadiktuje. Nadiktoval mi to, čo som si povedal.

Bača: Viem, že *Pravěké dějiny Československa* Vám vydali v anglickom jazyku.

Neustupný: Áno, vydali to v Národnom múzeu, pretože tam bol otec zamestnaný.

Bača: Čiže Vám túto prácu v anglickom jazyku nebolo umožnené vydať.

Neustupný: V angličtine nie. V českom jazyku práca vyšla v 1967, čo je tiež zaujímavá príhoda. Potom bol riaditeľom ústavu Filip. Šiel som za ním, že by som chcel prácu publikovať, ale on mi povedal, že je všetko plné, že *Památky archeologické* sú “zapchaté”. Vedel som ale, že to nie je pravda, že tam nemajú čo tlačiť. V *Památkach archeologických* som to ale vydať nechcel, tak som sa opýtal na *Rozprawy české akademie*. Filip bol šéfom nakladateľstva práve akademie, keď bol v prezídiu. Povedal, že je to vylúčené. Majú tam toho na desať rokov dopredu. Šiel som teda do nakladateľstva za redaktorom a ten povedal, že archeológovia ich úplne ignorujú, nič im nedajú, a teda nemajú čo tlačiť. Prácu som im teda dal bez Filipovho odporúčenia a vyšlo to behom niekoľkých mesiacov.

Bača: Filip vedel, že je to už v tlači?

Neustupný: To neviem.

Bača: Nemali ste za to postih, že ste to dali tlačiť bez jeho vedenia?

Neustupný: Nie, to si zase dával pozor. Myslím si, že konkrétne u mňa si dávali väčší pozor, pretože mali strach z medzinárodných konzekvencií.

Bača: Bolo to vďaka uvoľnenejšej atmosfére v 60. rokoch, že si nemohli k Vám až toľko dovoliť?

Neustupný: Áno.

Bača: Potom prišiel rok 1968 a už vtedy ste vnímali, že sa niečo deje na poli medzinárodnej archeológie, či ešte nie?

Neustupný: Nevedel som to. Dozvedel som sa to v Poľsku. Bol som tam na nejakej konferencii a tam mi Poliaci vraveli: „Čo to tam u Vás je“? Ja som nevedel o čom hovoria. Ale potom, keď som sa vrátil, tak už som sa to dozvedel aj tu.

Bača: Mal som na mysli, či ste už aj vnímali zmeny vo svetovej archeológii? Čo sa dialo v USA alebo v Británii? Mali ste vôbec nejaký prístup k zahraničným publikáciám?

Neustupný: Mal som k dispozícii asi nejaké dve práce, ktoré boli už vtedy dosť zasiahnuté Novou archeológiou a ktoré som veľmi oceňoval. Boli to americké práce.

Bača: Bol to Binford?

Neustupný: Nie, o Binfordovi som ešte nevedel. Mám dojem, že ani jeho meno mi nebolo známe.

Bača: Predpokladám, že tu nebola táto literatúra ešte dostupná.

Neustupný: Chodili sem americké časopisy, ale vždy z každého ročníku jeden alebo dva zväzky.

Bača: Boli voľne k dispozícii?

Neustupný: Áno, ale boli to tie, kde nebol žiaden protest proti prenasledovaniu disidentov. Kde bol nejaký protest, to hneď zabavili.

Bača: V 1971 roku bol publikovaný Váš článok „Wither arcaheology“ v *Antiquity*. S ním ste vyhrali súťaž.

Neustupný: Áno, napísal som to v roku 1969.

Bača: Vedeli ste o tom, že je nejaká súťaž?

Neustupný: Áno, *Antiquity* som dostával, dostávam dodnes, pretože si to vymieňam s Vincentom Megawom za *Archeologické Rozhľedy*. Je to pôvodne anglický archeológ, teraz sídli v Austrálii. Bola to súťaž pre mladých archeológov. Myslím, že to bolo do tridsiatich rokov.

Bača: Vy ste napísali tento článok v angličtine alebo ste si ho dali preložiť?

Neustupný: Vždy som písal všetko sám. Myslel som si, že keby tam našli nejaké chyby, upravili by si to.

Bača: Zhodou okolností bol Stephen Shennan pred dvoma rokmi v Bratislave a robil som s ním rozhovor. Povedal mi, že tento článok spôsobil veľký rozruch vo Veľkej Británii, a že ste sa tam vďaka tomuto článku stali veľmi slávnym. Vnímali ste to tak, že je Váš príspevok tak svetoborný?

Neustupný: Ja samozrejme píšem samé dobré veci (smiech), ale žeby ten príspevok bol nejako mimoriadny. Možno som si to vtedy aj sám myslel.

Bača: Zhruba v tomto čase (v roku 1968) ste sa začali venovať aj radiokarbonovému datovaniu. Váš prínos bol mimoriadny a doteraz si myslím, že Vaša úloha nie je svetovo docenená, čo je veľká chyba. Ako to bolo s tou Nobelovou nadáciou.

Neustupný: Nobelová nadácia uskutočnila v roku 1969 konferenciu o rádiokarbóne a tam mi dovolili ísť. Bola to posledná cesta, ktorú mi povolili.

Bača: Neuvažovali ste v tej dobe, že by ste emigrovali? Viem, že Váš brat emigroval.

Neustupný: Nie, neuvažoval. Môj brat vyhral konkurz na profesora japončiny v Melbourne, kde ho pustili práve v tej uvoľnenej atmosfére. V 70. rokoch sa naspäť pochopiteľne nevrátil.

Bača: Muselo to mať veľký dopad aj na Vás samotného. Predpokladám, že ste boli viac sledovaný?

Neustupný: Áno.

Bača: Boli ste sledovaný aj ŠTB?

Neustupný: To neviem, ale kádrovákmi áno.

Bača: Uvažovalo sa, že Vás dislokujú v rámci pracoviska niekde mimo?

Neustupný: Nie, zostal som stále na tom istom mieste. Akurát, že som dostával zmluvy vždy na pol roku dopredu.

Bača: Tam Vám to nikdy neprerušil.

Neustupný: Nie. Mal som síce pracovné zmluvy na pol roka, ale vždy mi ich predĺžili. Mysleli si zrejme, že je to pre mňa trest, keď ma nechávali permanentne v neistote. Ale viete, mne to bolo v podstate jedno.

Bača: Ako ste vnímali fungovanie archeológie v 70. rokoch, v čase normalizácie. Napríklad v 70. rokoch bola konferencia o eneolite a staršej dobe bronzovej, kde ste prvýkrát prezentovali absolútne dáta. Nikto vám vtedy neveril.

Neustupný: Áno. Vtedy som ešte hovoril nepriamo o kalibrácii dát, ale použil som ich na konferencii v Nemecku. Bolo to v roku 1988 a Nemci sa smiali. Zrejme všetci nemeckí profesori boli proti tomu.

Bača: Vy ste v každom prípade vnímali obdobie normalizácie, že postihlo archeológiu výrazne, že sa nejakým spôsobom znížila sloboda, ktorá tu bola v 60. rokoch prítomná?

Neustupný: Nebolo možno už publikovať také veci ako bol môj patriarchát, pretože tam bolo nebezpečie, že tam niekto objaví niečo, čo bude možno použiť ako zámienku k vyhodeniu. Zatiaľ čo radiokarbonová metóda bola úplne neutrálna.

Bača: Preto ste vlastne začali inklinovať k tzv. aplikovanej vede?

Neustupný: Áno. Potom som aj začal v 70. rokoch s matematickými metódami, kedy som chodil počítať k veľkému počítaču. Bola to tiež krásne, pretože to bolo neideologické. V 50. rokoch Rusi na počítače nadávali a označovali ich za imperialistický výmysel, vytvorený k väčšiemu vykorisťovaniu robotníckej triedy, ale koncom 50. rokoch začali sami postupne počítače robiť. Pamätám sa, že koncom 50. rokoch som v Moste chodil na kurz. Bol to jediný počítačový kurz, na ktorý som chodil. Vtedy sa ešte počítalo v absolútnych adresách.

Bača: Viac menej ste 70. a 80. roky využili na to, aby ste sa zdokonalili v ideologicky neutrálnych metódach. Vy ste nevnímali pomery v československej archeológii výrazne negatívne z pohľadu metodologického alebo teoretického?

Neustupný: Bolo to tu zaostalé. Vzhľadom k tomu politickému zriadeniu nebolo možné žiadnym spôsobom reformovať, pretože všetky pozície, ktoré by mohli nejakým spôsobom k reforme viesť, boli obsadené ľuďmi, ktorí boli vybraní podľa politických hľadísk a najmä z toho hľadiska, aby sa do ničoho nepletli.

Bača: Ako by ste spätne hodnotili svoju metodológiu?

Neustupný: Keď nad tým tak teraz rozmýšľam, mám dojem, že veľa z tej mojej dnešnej metódy je zhodnej napr. s astronómiou a s fyzikou.

Bača: Myslíte v budovaní komplexných modelov? V tom zmysle?

Neustupný: Okrem iného tiež. Ale zdroj mojej teórie je stále Hegel.

Bača: Zaujímavé, lebo Hegel napísal asi najkomplikovanejšie filozofické knihy, aké som kedy čítal. Súčasná postmoderna je oproti tomu nič.

Neustupný: Nie je to tak, lebo postmoderna je horšia, pretože tam jednoducho zahmlievajú.

Bača: Ovplyvnil Vás skrze to, že ste študovali Marxa?

Neustupný: Dostal som sa k nemu skrze Marxa, ktorý ma tiež veľmi ovplyvnil. Dnes to spravidla nehovorím, ale Marx bol veľká osobnosť 19. storočia.

Ďakujem Vám za rozhovor.

Rozhovor prepísala Mária Bučková

Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-14-0550.